

SZABÓ PÁL

Kelet-Közép-Európa főbb térszerkezeti jellemzőinek stabilizálódása

The main characteristics of the spatial structure of Eastern part of Central Europe are stabilized

SZERZŐ:

SZABÓ PÁL, tanszékvezető, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Regionális Tudományi Tanszék, pal.szabo@tk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-2140-2223

JEL kód: R12

Kulcsszavak: Európai Unió • GDP • térszerkezet • Kék Banán
• Közép-európai Bumeráng

Absztrakt: Rechnitzer János munkásságában Európa és Kelet-Közép-Európa térszerkezeti kérdései is megjelentek, ha kisebb hangsúllyal is. 1998-as könyvében e témában, egyik hazai úttörőként, olyan térszerkezeti ábrákat is megjelenített és értelmezett, mint a Kék Banán és a Közép-európai Bumeráng. A későbbiekben ilyen formációk elárasztották a regionális tudományt és a szakpolitikát is. A 2010-es évek elején számba vettük több munkánkban ezen elképzeléseket, valamint kerestük a kelet-közép-európai centrumtértséget, Rechnitzer János biztatására. Nem tudtunk ilyet kimutatni, csak gazdasági csomópontokat. Eltelt majd' tíz év, és egykori kollégánk, barátunk tiszteletére folytatjuk a kutatást, azt keresve, vajon létrejött-e új kelet-közép-európai centrumtértség (amelyet Rechnitzer János is remélt), vagy nem. Az Eurostat gazdasági értéktérképre vonatkozó regionális statisztikai adatai alapján az állapítható meg, hogy Kelet-Közép-Európa, bár régiói java gazdaságilag nőtt, nem tudta érdemben megközelíteni a „nyugatot”, viszont Dél-Európával egy szintre került. A makrorégióink belső szerkezetére pedig továbbra is jellemző, hogy nincs új centrumtértség, mint nyugaton a lassan oszladozó Kék

Banán, illetve az európai nagyvárosi térségek kiemelkedését szemléltetni hivatott Európai Szőlő ábra keleti fele továbbra is nagyon „ritkás”. Igazából a kelet-közép-európai makrorégió térszerkezete, ezekből a szempontokból nézve, megmerevedett, miközben kisebb belső differenciálódások történtek.

AUTHOR:

PÁL SZABÓ, Head of Department, Associate Professor, Eötvös Loránd University, Faculty of Science, Institute of Geography and Earth Sciences, Department of Regional Science, pal.szabo@ttk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-2140-2223

JEL kód: R12

Keywords: *European Union, GDP • spatial structure • Blue Banana • Central European Boomerang*

Abstract: *The spatial structure of Europe and East-Central Europe also featured in János Rechnitzer's work, albeit with less emphasis. In his 1998 book, one of the pioneers in Hungary, he also presented and interpreted spatial structure figures such as the Blue Banana and the Central European Boomerang. Subsequently, these formations have flooded the regional science and policy. In the early 2010s, we took stock of these ideas in several of our works, as well as searching for the Central Eastern European Central Space, encouraged by János Rechnitzer. We could not identify any, only economic nodes. Almost ten years have passed and, in honour of our former colleague and friend, we continue our research to find out whether or not this new Central and Eastern European Central Area (which János Rechnitzer had hoped for) has been formed. On the basis of Eurostat's regional statistical data on economic value production, it can be concluded that East-Central Europe, although most of its regions are growing economically, has not been able to catch up with the 'West' in any meaningful way, but has caught up with Southern Europe. And the internal structure of our macro-region is still characterised by the absence of new central area, such as the slowly disintegrating Blue Banana in the West, and the fact that the eastern half of the European Grape figure, which illustrates the emergence of European metropolitan areas, is still very rare. In fact, the spatial structure of the East-Central European macro-region has, from these points of view, become rigid, while there have been some minor internal differentiations.*

BEVEZETÉS

Egyidőben Rechnitzer János munkásságában Kelet-Közép-Európa rendszerváltozás utáni regionális, majd nagyvárosi folyamatainak vizsgálata is jelen volt (Rechnitzer, 1998, 2006, 2013, 2016, illetve 2022), bár inkább szerette csak a magyar térségeket, városokat, illetve Győrt elhelyezni ebben a makrorégióban, főként, hogy kollégája, barátja, Horváth

Gyula foglalkozott többet ezzel a témával (erről ld. Rechnitzer, 2016). Alapvetően nyitott volt mások munkásságára és előszeretettel próbálta ezeket tovább is gondolni. Így volt az európai, kelet-közép-európai térszerkezeti témában is, s így 1998-ban megjelent Területi stratégiák című munkájában az európai szintű stratégiák számbavételekor idézett ábrákat, köztük a francia Brunet Kék Banánját és a lengyel Gorzelak elhíresült Közép-európai Bumerángját. Korábbi munkáimban, részben Rechnitzer János bízgatására, foglalkoztam ezekkel jómagam is (Szabó, 2009, 2014, 2015), ám egyideje már nem. Mindezt jelen tanulmányban áttekintem, hogy ha megnézzük a jelen folyamatait, vajon lehet e és érdemes e ilyenben gondolkodnunk.

A KEZDETEK

Ahogy egy korábbi munkámban írtam (Szabó, 2009), nem egyértelmű ki és mikor alkotta az első térszerkezeti ábrát Európára, talán Jean Gottmann francia geográfus 1962-es Európa könyvében leljük fel, aki az Amszterdam–Párizs–Ruhr-vidék háromszögéről mint centrumtérségről írt. A felfutása e formának az 1990-es évek, addig csak elvétve jelentek meg ilyenek. Az alapot Brunet Európai Gerinc formációja teremti meg (1989), amely azonban történelmi körökben már ismert volt tradicionális centrumtérségként. Az elképzelés Kék Banánként terjedt el a szakmai köztudatban, erősen leegyszerűsítve Brunet és kutatótársai összetettebb ábráját (amely, többek között, a Banán keleti, nyugati és déli szomszédságában fekvő fejlődési zónákat is tartalmaz). Az ezt követő időszakban számos újabb, Európára készített térszerkezeti elképzelés látott napvilágot, mint az európai nagyvárosi agglomerációkat kisebb centrumtérségenként kiemelő Európai Szőlő (Kunzman, 1992), vagy az EU egyes hivatalos anyagaiba is bejutott Pentagon (London–Hamburg–München–Milánó–Párizs centrumtérség) (ld. Szabó, 2009). A kelet-közép-európai térség sem maradt ki ebből, hiszen a rendszerváltozást követő recesszió után egy dinamikus fejlődő makrorégióról kezdtek beszélni, s egyre több kutatás mutatta fel a pozitív elmozdulásokat a területi fejlődésben, fejlettségben, térben polarizáltan. Ahogy terjedt a „modellelés”, hazánkat is elérte, egyrészt a külhoni elképzelések bemutatásában, másrészt Magyarországra készített ábrák révén (tény, hogy utóbbiaknál nem volt jellemző a területi metaforák használata, kivétel például a Magyar Banán, vagy a fejlettségi spirál). Idehaza Rechnitzer János, Cséfalvay Zoltán és Horváth Gyula mellett, az elsők között foglalta munkájába (Rechnitzer, 1998) ezeket a névvel ellátott, európai grafikus ábrákat. Érdemi szakmai tartalommal töltötte meg az elképzeléseket, leírva a különböző alapjaikat és tényezőiket. Kiemelten a kelet-közép-európai régió foglalkoztatta Rechnitzer Jánost, és ő is bizakodott anno abban, hogy megindult egy felzárkózás a Nyugathoz.

A BUMERÁNG ÉS ALTERNATÍVÁI

Ami a kelet-közép-európai makrorégióra vonatkozó térszerkezeti elképzeléseket illeti, az alábbiakban foglalható össze. A volt szocialista államokban az 1990 után lezajlott politikai, gazdasági változásokkal párhuzamosan felértékelődött a kelet-nyugati összeköttetések

jelentősége, s így a gazdasági központok és erővonalak kelet-nyugati irányba mozdultak el (Rechnitzer, 1998). Az elemző tanulmányok e makrorégió térszerkezeti fejlődésének irányait firtatták, s ennek eredményeként született meg Nefedowa 1996-os munkája révén, Rechnitzer (1998) interpretálásában, a Közép-európai Banán („Gdansk–Prága–Bécs–Budapest” zóna), mint az akkor aktuális és potenciális közép-európai fejlődési zóna, kiegészítve északi ipari gyűrűvel, ipari háromszöggel, keleti fallal (Rechnitzer, 1998). Ennél híresebb ábra lett erre a területi formációra Gorzelak lengyel kutató Közép-európai Bumerángja 1996-ból, aki azonban nem vetett el egy Berlin „nyúlványt” sem. Ugyanis a német kutatók inkább a Berlin–Prága–Budapest vonalat tekintették fejlődési zónának (Kunzmann elnevezésében ez egy uborka) (Szabó, 2009). Rechnitzer kiemelte, hogy Berlin–Poznan–Prága térsége és a Bécs–Pozsony–Budapest tengely tekinthető az átalakulás központi régióinak; itt gyorsabb a modernizáció, a gazdasági szerkezet váltása dinamikusabb és lényegében sikeresen zajlik. Felhívta a figyelmet arra, hogy e keleti banán tágulását is lehet jelezni (Rechnitzer, 1998).

Később újabb munkákban lelünk fel a keleti, új centrumtérségre területi metaforával ellátott ábrákat, mint például a Közép-európai Pentagon (Leibenath et al., 2006) (Berlin–Varsó–Budapest–Bécs–Prága centrumtérség), vagy új Banán (<http://www.sustrain-ic.net> 2006) (Berlin–Prága–Bécs–Budapest–Zágráb–Ljubljana tengely kibővített zónája; IV. páneurópai folyosó [Egri-Tánczos 2015]). Másrészt több összeurópai elképzelésben is megjelenik már Kelet-Közép-Európa nyugati része, mint a centrumtérség alkotója: egyrészt Van Der Meer (1998) vörös polipjának két karja átnyúlik Kelet-Közép-Európába, másrészt Kunzmann nagyvonalú Szőlő ábrájában is egyes szőlőszemek kelet-közép-európai nagyvárosi agglomerációk. A szakpolitikát sem hagyta ez az ábradömping érintetlenül, például Szlovákia 2011-es országos területfejlesztési koncepciójában az előbb említett Polip jelenik meg, mivel Szlovákia is része, míg a hazai nemzeti növekedési tervben (2011) az új Banánnal szembesülhettünk.

VAN BUMERÁNG?

Itt tartottunk körülbelül, amikor a 2010-es évek elején Rechnitzer János egyik kutatásába bekapcsolódva elővettük ismét ezeket az elképzeléseket. Arra volt kíváncsi, vajon mi a helyzet 15 évvel a Bumeráng elképzelés után. A kutatási eredményeink alapján megállapítottuk (Szabó – Farkas, 2014:83.), hogy „a „bumerángkérdésre” válaszolva nem találjuk célravezetőnek összefüggő koncentráció bejelölését, mivel a nyugati centrumtérségjelleg (nagyvárosi konglomerátumok és ezek összefűződése, szoros kapcsolatrendszere sűrű tengelyekkel) nem jellemző Kelet-Közép-Európára. Felső-Szilézia nem erős és nem dinamikus térség, a Bécs–Pozsony(–Győr) agglomeráció pedig nem igazán terjeszkedik a földrajzi térben. A többi csomópont magányos, és inkább „nyugat felé tekint”. Hasonlóan nem igazolták e formáció jelenlétét Kincses et al. (2013) vizsgálatai sem. Kutatásunkban felhívtuk arra a figyelmet, hogy ha a földrajzi térben érzékelhető gazdasági centrumtérséget keresünk, akkor nem az egy főre jutó GDP a jó indikátor (mivel az alacsony népességszám és nagyobb GDP is eredményezheti a mutató magas értékét, mint például az Alpok, vagy a ritkán lakott Észak-Európa régióinál), hanem a területre vetített GDP (gazdasági sűrűség), ami magas, ha az egy főre jutó GDP és a népsűrűség is magas (GDP/terület = GDP/népes-

ség x népesség/terület), azaz fejlett, sűrűn lakott térségről van szó. Másik térszerkezeti megállapításunk volt, hogy a kelet-közép-európai nagyvárosok közül, bár több dinamikusan fejlődött, pár főváros tudott csak fellépni az európai szinten kiemelt városok térképére. Azaz egy „torz” szőlőfürt képe rajzolódott ki, mivel keleti oldala ritkás: alig pár nagyobb és egy-két kisebb szem alkotja.

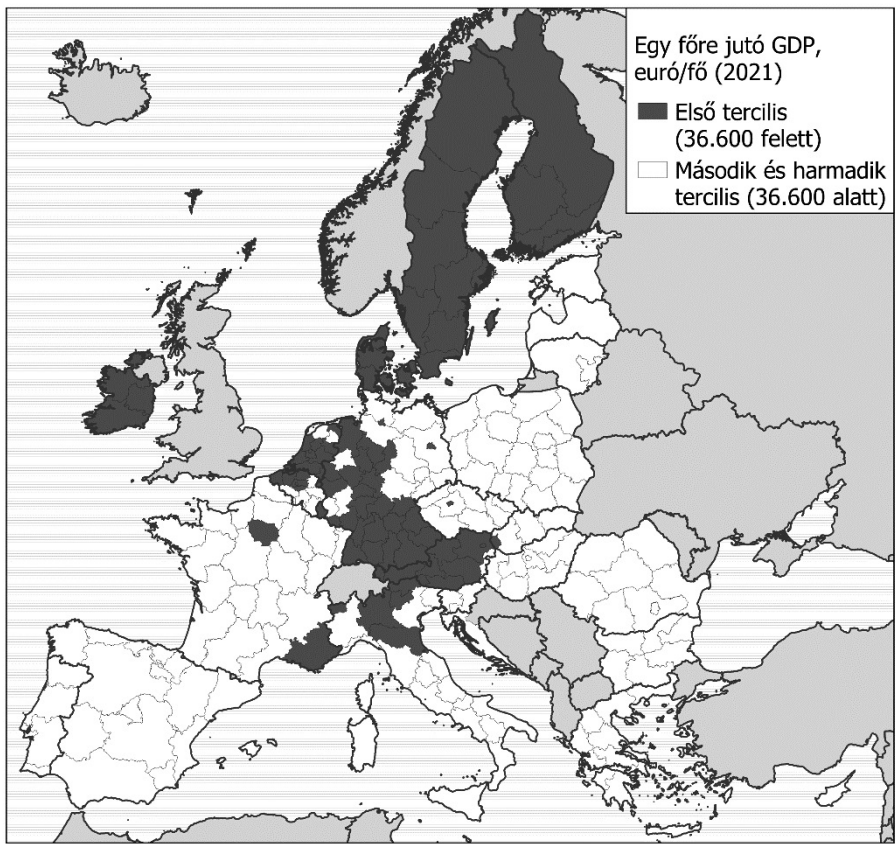
A 2010-es években a Kelet-Közép-Európa regionális fejlettségi különbségeire irányuló kutatások több fontos megállapítást tettek, de nem igazán foglalkoztak a Bumeráng létezésével, illetve a Szőlő relevanciájával. Ez alól kivétel Egri-Tánczos szerzőpáros, akik cikkükben (2015) számos statisztikai mutatót és módszert felhasználva arra jutottak, hogy a makrorégióban szőlőfürt alakú (policentrikus) fejlett terület, illetve inkább az előbb leírt új Banán forma található.

E munkában a gazdasági súlyokra koncentrálnak tekintjük át az azóta történt változásokat. A centrumtérség leírása, a korábban írtak szerint, a gazdasági sűrűség mutatójával célszerű. Az Európai Unió itt elemzett NUTS2 régiói (242) esetében, ha a GDP/terület mutatót nézzük (2021), az első egyharmadban (81 régió) mindössze hat kelet-közép-európai van, a fővárosok (Prága, Budapest, Bukarest, Zágráb, Varsó és Pozsony), és a nem fővárosi régiókból pedig kettő van a ranglista első felében: lengyel Szilézia (91. a rangsorban) és cseh Morva-Szilézia (112.). (Természetesen a régiók területe [az ország regionális beosztása] meghatározó ebben az esetben, ezért nem célszerű a pontos helyezésekre nagy hangsúlyt helyezni, hiszen például Szófia NUTS2 szinten egy nagyobb régió része (Yugozapaden; 166.), mint ahogy Ljubljana is (Zahodna Slovenija; 113.), így nem olyan koncentrált a GDP, mint például Prága, Budapest esetében. A nem fővárosi régiók kapcsán ez mérsékelt, mivel alig pár országnál kiemelve nagyváros önálló NUTS2 régióként.) Ez azt jelenti, hogy ha bármilyen összefüggő centrumtérséget akarunk felmutatni európai szinten, ilyet – e módszer alapján – továbbra sem lelünk fel Kelet-Közép-Európában.

Az az alaphelyzet sem változott tíz év alatt, hogy alapvető különbség van a régiók csoportjai között, ha az egy főre jutó GDP-t és ha az egy km²-re jutó GDP-t nézzük. A két mutató első egyharmadnyi-egyharmadnyi régiója (81-81 db) esetében, mindössze 50 db (62%) régió található meg mindkét mutatónál (ahol magas népsűrűség és fejlettség egyszerre van jelen: a legtöbb „nyugati” főváros és szűkebb, tágabb térsége, valamint a földrajzi centrumban a német, belga, holland, észak-olasz nagyvárosi vagy sűrű középvárosi hálózattal bíró régiók, illetve Voralberg, Luxemburg, Prága, Pozsony [de Budapest nem]). Az egy főre jutó GDP esetében viszont olyan régiók vannak még elől, amelyek alacsony népességszámmal, népsűrűséggel, de magas GDP-vel bírnak; ezek elég markáns csoportokat alkotnak: egyrészt az észak-európai (finn, svéd, dán), másrészt az Alpokat érintő (osztrák, német, olasz, francia), illetve az ír régiók. Ugyanakkor a gazdasági sűrűség esetén pedig olyan régiók jelennek meg csak ezen a toplistán, amelyek esetében a lakosságra vetített GDP értéke nem olyan magas, de nagy a népsűrűség; itt már többszínű a csoportkör: az előbbi bekezdésben feltűnt kelet-közép-európai fővárosokon (köztük Budapest) túl egyrészt a közepesen fejlett országok fővárosi régiói (Madrid, Lisszabon agglomerációja, Athén [Attiki régió része], illetve Róma [Lazio]), Németországban a Ruhr-vidékről Münster, északról Schleswig-Holstein, délről Koblenz, keletről Lipcse, Drezda, Chemnitz régiója, a francia Elzász, Nord-Pas de Calais és tengerentúli területek, a belga Limburg, Hainaut, Liege, a holland Drenthe, a spanyolországi Baszkföld, Katalónia, Olaszországból Veneto (Velence), Ligúria (Genova), Campania

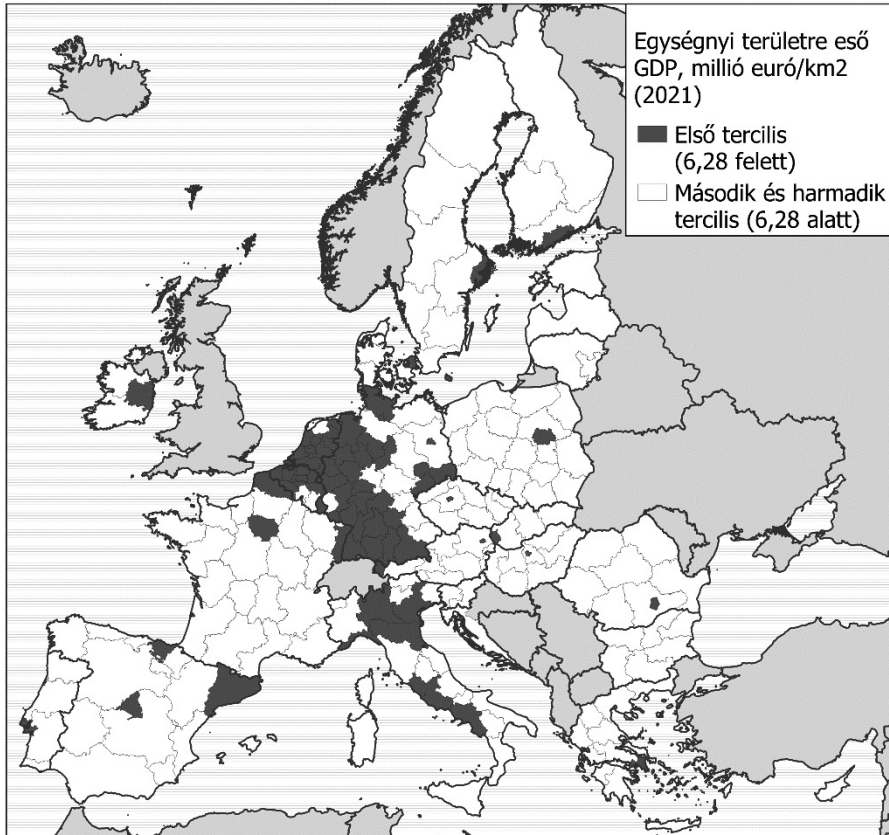
(Nápoly), valamint Málta és a két afrikai spanyol város (Ceuta, Melilla) (1. és 2. ábra). Ami feltűnik, hogy több olyan régió is van közöttük, amelyek vagy régebben voltak fejlettebbek (így vonzóak voltak a népességnek), de mára a középmezőnybe süllyedtek, vagy épp feljövőben vannak (pl. NDK), illetve több esetben pedig egy-egy nem kiugróan sikeres nagyváros a centruma a régióknak.

1. ábra: A gazdasági fejlettség regionális (NUTS2) különbségei az Európai Unióban (2021)
 Figure 1: Regional (NUTS2) economic development inequalities in the European Union (2021)



Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.
 Source: Own editing based on Eurostat data.

2. ábra: A gazdasági sűrűség regionális (NUTS2) különbségei az Európai Unióban (2021)
 Figure 2: Regional economic density (NUTS2) inequalities in the European Union (2021)



*Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.
 Source: Own editing based on Eurostat data.*

A 2014-ben általunk vázolt térszerkezeti képhez képesti elmozdulás a régiók pozícióinak változásával próbálhatjuk megfogni. Szinte semmi érdemi változás nem volt a gazdasági sűrűségi (GDP/terület) érték szerinti első csoportban (régiók egyharmada), ha 2013-at és 2021-et összehajlítjuk: a 81 régió közül 77 ugyanaz, s a sor vége felé lévő négy került a következő csoportba, s lépett be ebbe a csoportba négy másik régió. Ezen túl látványos elmozdulások (előrelépések, visszaesések) sem voltak a csoporton belül. Mindez azt mutatja, hogy megmerevedett a centrumtársaság a 2010-es években. Az átrendeződések, elmozdulások a perifériákon figyelhetők meg: a mutató legalacsonyabb értékeit tartalmazó alsó harmadban a kelet-közép-európai régiók egy része lehangzott több dél-európai. Konkrétan tizenkét görög régió esett érdemben (több mint öt hely) vissza (Dytiki Makedonia 26, Voreio Aigaio és Notio Aigaio 17-17 helyet stb.), mellettük még spanyol (5 régió), francia (4), olasz (3)

és finn (1), svéd (1) régiókat találunk. Ezekkel szemben jelentős előrelépést (több mint 5 hely) tett Lettország, Észtország, Nyugat- és Közép-Litvánia, Szófia régiója, valamint nyolc román régió (Északnyugat 17, Északkelet 16 helyet stb.), hét lengyel (Pomorskie 13 helyet stb.), három magyar (Közép-Dunántúl 12, Észak-Magyarország 9, Dél-Alföld 5 helyet), valamint szlovén (1), szlovák (1), cseh (1) és ír (1) régiók. (Ugyanakkor a számos itt fellelhető észak-európai régió pozíciója gyakorlatilag nem változott.) A mutató jellegéből adódóan a népességváltozások nem jelennek meg benne, így ezek a leírt változások relatíve érdemi gazdasági előrelépést jelentenek valóban a régiók sorában. (A GDP/népesség esetében lehet előrelépés úgyis, hogy a népességszám csökken érdemben, míg a GDP nem nő; itt viszont a terület [mint nevező] gyakorlatilag állandó.)

Korábbi megállapításunk volt, hogy a centrum formáció félúton van a Banán és a Szőlő szerkezet között, azaz némileg felbomlott a korábbi évtizedekben egységesebbnek tartott, összefüggő, központi térség (több régió a centrumban a középmezőnybe süllyedt) és délen, keleten, északon magányos nagyvárosi csomópontok (szőlőszemek) találhatóak (vannak régióta, vagy erősödtek meg az elmúlt évtizedekben). Ez a formáció az elmúlt években tehát nem módosult érdemben.

Ami még fontos adalék e témához, hogy Faludi cikkében (2015) azt emeli ki, hogy valójában a Banán és a Szőlő nem ellentétes egymással, mivel Brunet a Banánt policentrikus sűrű városi hálózatként értelmezte, ábrázolta, amely hasonló tulajdonságokkal rendelkezik, mint amelyeket Kunzmann és Wegener a szőlőfürtjüknek tulajdonít, csak sűrűbben vannak ezek a centrumtérségben.

VAN KELETET IS LEFEDŐ SZŐLŐ?

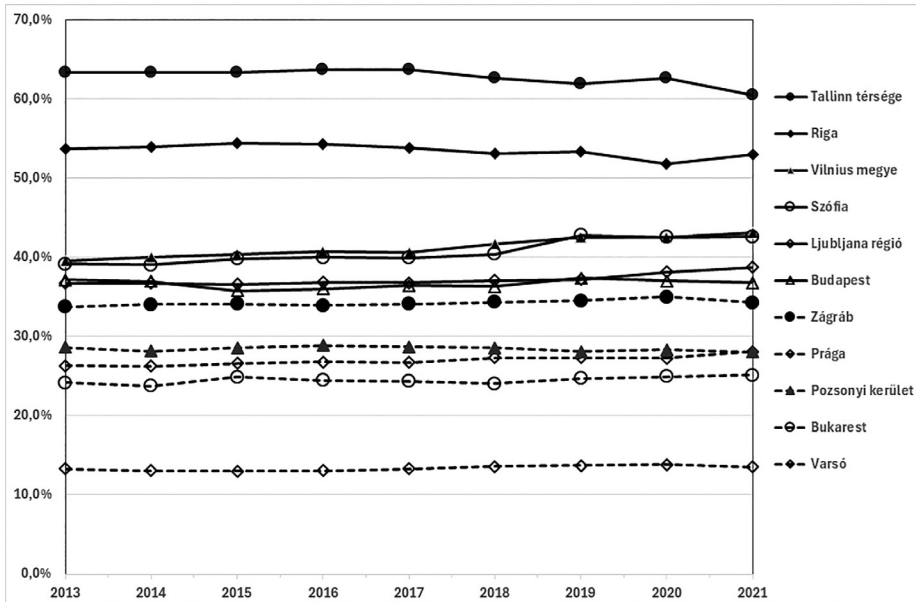
Ami a másik, a Szőlő elképzelést és ennek keleti dimenzióját illeti, az alábbiakat tudjuk írni. A kiemelt csomópontok további fejlődése zajlott le, és a térség fővárosai, s agglomerációi egyre erősebb szereplővé válnak az európai térben. Ezt mutatja például, hogy a Globalization and World Cities Research Network listán (<https://www.lboro.ac.uk/microsites/geography/gawc/world2020t.html>) Varsó és Prága már a legfontosabb városok alsó kategóriájában (alfa-) szerepel (mint Zürich, Stockholm, Bécs, Dublin), míg Budapest és Bukarest pedig a második kategória felső részében (béta+). Korábban csak Prága volt az első csoportban, Varsó lejjebb volt, míg Budapesttel szemben Bukarest pedig a harmadikban (gamma+) szerepelt. Ami kitűnik még, hogy nem jelennek meg a listában, de úgy általában a különböző kutatási eredményeket tükröző európai nagyvárosi térképeken sem, a fővárosokon kívüli kelet-közép-európai nagyvárosok. Ezt GDP adatokkal (Eurostat) is elemezhetjük.

Ha vizsgáljuk az EU NUTS3 régióinak (1166 egység) GDP adatait (euró, aktuális piaci áron), kiderül, hogy miért is „torz” az Európai Szőlő ábra. A 2021. évi adatok alapján az első 100 legnagyobb értékkel bíró EU régióba (amely a régiók 8,6%-a és a teljes GDP 44,3%-át adja), mindössze hat régió, pontosabban főváros fért be Kelet-Közép-Európából: Varsó (22. a rangsorban), Prága (30.), Bukarest (36.), Budapest (41.), Szófia (88.) és Pozsony (94.). A második százba is csak kilenc, s közte már, a balti államok, Horvátország és Szlovénia fővárosi térségén túl, négy nem főváros is megjelenik: három cseh kerület (Brnoval, Ostravával, illetve Prága „lyukas” fővárosi régiója) és Krakkó városa. A skála másik vége felől nézve,

az utolsó 100 régióban 44 kelet-közép-európai van (közte egyetlen magyarként Nógrád vármegye). Ez a nem oly magas arány azzal magyarázható, hogy egyrészt több „nyugati” NUTS3 régió kisméretű (terület, népesség) és emiatt alacsony a GDP termelése (pl. görög, spanyol, máltai szigetek, osztrák, belga, német „járások”), másrészt az elmúlt években a déli tagállamok relatív gazdasági szintje süllyedt, a kelet-közép-európaiaké nőtt, így egyfajta mi-xet alkotnak ma már a két makrorégióból származó NUTS3 egységek (pl. görög, portugál szárazföldi, elmaradottabb régiókat lelünk fel a lista hátsó végében). Összességében tehát, képi hasonlaltal élve, míg „Nyugaton” szép nagy szőlőszemek vannak, addig a mi makrorégióinkban elég hiányos a szőlőfűrt. (Egy konferencián a szőlő mellett csak piros ribizlinek neveztem az e makrorégióra rajzolható önálló térszerkezeti ábrát, de nem tartom célszerűnek újabb elnevezés behozatalát.)

Ami a folyamatokat illeti: vajon erősödik a csomópontok súlya? Ha kiszámítjuk a koncentrációs mutató értékét a 239 kelet-közép-európai NUTS3 régióra, kiderül, hogy csak minimálisan nőtt a koncentráció: 0,0117-ről 0,0122-re (2013-2021). (A teljes EU-ban is szerény volt a változás, pontosabban a növekedés: 0,00346-ról 0,00351-re.) Emellett, ha külön megnézzük a fővárosok, fővárosi agglomerációk részesedését a hazájuk GDP-jéből, szintén alig látni érdemi elmozdulást 2013 és 2021 között (3. ábra). (Budapest súlya is alig változott, 37,1% és 36,8% volt a két évben.) Azt érzékeljük itt is, hogy kissé megmerevedett a 2010-es években a kelet-közép-európai térszerkezet. A pandémia sem zökkenetetté érdemben ki ezt, mert 2020-ban ugyan 163 kelet-közép-európai régió (régiók 68%-a) esetében volt alacsonyabb a GDP, mint 2019-ben, de 2021-ben már mindössze 11 régió (régiók 4,5%-a) esetében volt ez meg (igaz, aktuális piaci áron számított GDP-t nézzük; de plusz 5%-nál kisebb növekedés [előbbiekkkel együtt] mindössze 55 régiónál volt [23%-a régióknak]). Nem következett be sem látványos bukás, elhúzódó recesszióval, sem pedig hirtelen feltörés.

3. ábra: A főváros (vagy térsége) részesedése az ország GDP-jéből, 2013–2021
 Figure 3: The share of the capital city (or its region) in the GDP of the country, 2013–2021



Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.
 Source: Own editing based on Eurostat data.

Ha a teljes időszakot nézzük, akkor 2013-ról 2021-re mindenhol GDP növekedés volt a keleti NUTS3 régiók esetében: 11% és 104% között. A legnagyobb növekedést (>80%, 13 régió) a bolgár, román, észt régiók és a Wrocławot körülölelő térség érte el. (Magyarországon a legnagyobb növekedést Borsod-Abaúj-Zemplén (70%), Fejér (67%) és Veszprém vármegye (61%) mutatta.) A legkisebb növekedést (<25%, 10 régió) főként horvát, valamint egy-egy szlovén, cseh és lengyel régió érte el. (Magyarországon a legkisebb növekedést Vas (26%), Tolna (34%) és Zala megye (34%) mutatta.) A felzárkózást pedig mutatja, hogy Kelet-Közép-Európa teljes súlya nőtt: míg 2013-ban 9,28% volt a részesedése a teljes EU GDP-jéből, addig ez 11,03%-ra nőtt 2021-re. Ennek háttérében az is áll, hogy 30 NUTS3 régió tagállami régió 2021-es értéke elmarad a 2013-as szinttől, igaz ez a görögországiakra (26 db), a görög régiók felére. Ami pedig az össz EU szintű legnagyobb növekedést illeti, csak az ír régiók mutattak fel a keletiekhez hasonló (sőt részben nagyobb) GDP növekményt. (Írország GDP-jét elsősorban a rengeteg multinacionális vállalat jelenléte, s az alacsony adózásból származó számviteli lépések „torzítják”.)

ÖSSZEGRZÉS

Összességében azt mondhatjuk, hogy a 2010-es években sem alakult ki a Kék Banánhoz hasonló új centrumtértség Kelet-Közép-Európában, inkább jellemző a csomópontok (fővárosi térségek) további jelentős kiemelkedése környezetükből, szinte változatlan belső regionális és csak mérsékelten növekvő összeurópai súllyal. Azaz a kelet-közép-európai térszerkezet merev, miközben a régiók java, előrelépésükkel, eljutott a dél-európai perifériák relatíve süllyedő szintjére, így egységesebbé vált az EU keleti és déli perifériája. Ugyanakkor fejlettségi konvergenciáról beszélnek Kelet és Nyugat között, és az egy főre jutó GDP értékek kapcsán valóban mérhető a kelet-közép-európai régiók közeledése, ugyanakkor nem szabad arról sem elfeledkezni, hogy a keleti régiókban, pár régió kivételével, csökken a népességszám, s ennek eredményeként is emelkedik a GDP/fő. De ez már egy másik tanulmány témája.

IRODALOMJEGYZÉK

- Egri, Zoltán – Tanczos, Tamás: *Spatial layers and spatial structure in Central and Eastern Europe*, Regional Statistics, 2015/2, 34–61. <https://doi.org/10.15196/RS05203>
- Faludi, Andreas: *The 'Blue Banana', Revisited*, European Journal of Spatial Development, 2015/1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5141230> URL: [http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed articles/refereed56.pdf](http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed%20articles/refereed56.pdf)
- Kincses Áron – Nagy Zoltán – Tóth Géza: *Európa térszerkezete különböző matematikai modellek tükrében, II. rész*, Területi Statisztika, 2013/3, 237–252.
- Kunzmann, Klaus: *Zur Entwicklung der Stadt systeme in Europa*, in: Leibenath, Markus – Hahn, Anke – Knippschild, Robert (eds.): *Der „Mitteleuropäische Kristall“ - zwischen „Blauer Banane“ und „osteuropäischem Pentagon“*, Standort, 2007/1, 36–40. <https://dx.doi.org/10.1007/s00548-007-0008-2>
- Rechnitzer János: *Területi stratégiák*, Budapest–Pécs, 1998, 348.
- Rechnitzer János: *A Közép- és Délkelet-európai térség az európai regionális politikában*, in: Baranyi Béla – Nagy János (szerk.): *Területfejlesztés, agrárium és regionalitás Magyarországon*, MTA Regionális Kutatások Központja (MTA RKK), Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 2006, 13–32.
- Rechnitzer János: *Adalékok Kelet-Közép-Európa térszerkezetének felrajzolásához*, Közép-Európai Közlemények, 2013/1-2, 238–250.
- Rechnitzer János: *Elmozdulások és törésvonalak Kelet-Közép-Európa térszerkezetében*, Tér és Társadalom, 2016/4, 36–53. <https://doi.org/10.17649/tet.30.4.2811>
- Rechnitzer János – Páthy Ádám (szerk.): *Nagyvárosok Kelet- és Közép-Európában*, Győr, 334. <https://doi.org/10.32725/det.2023.017>
- Szabó Pál: *Európa térszerkezete különböző szemléletek tükrében*, Földrajzi Közlemények, 2009/2, 121–134.
- Szabó Pál – Farkas Máté: *Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe*, Tér és Társadalom, 2014/2, 67–86. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2612>
- Szabó Pál: *Régió és térszerkezet - az elmélettől a területpolitikáig*, Budapest, 2015, 275.
- Van Der Meer: *The red octopus*, in: Blaas, W. – Matzner, E. (eds.) *A new perspective for European spatial development policies*, Ashgate, Aldershot, 1998, 9–19.



•
Mitsuko Mori (J)